

ZNÁRODNĚNÍ NA CESTĚ K SOCIALISMU

Jaroslav Houser

V říjnu 1945 pracující našeho státu uvítali na velkých manifestacích vydání dekretů první etapy znárodnění. Znárodnění bylo pracujícími, pod vedením komunistů žádáno od osvobození v květnu 1945. Znárodnění znamenalo začátek revolučních ekonomických přeměn. Je třeba připomenout, že postulát znárodnění měl za sebou historickou tradici bojů za socializaci v prvních letech předmnichovské republiky.

Socializační požadavky za předmnichovské republiky

Požadavek socializace, nyní označovaný jako znárodnění, stavěla dělnická třída již v posledním válečném roce a potom po skončení první světové války. Na ohromném májovém průvodu v Praze v roce 1918 bylo neseno heslo "Půda lidu - továrny dělníkům". Požadavek socializace ozýval se na mnoha místech již 14. října 1918, kdy dělnická třída rozhodla o osudu Rakouska. Také na všeodborovém sjezdu, konaném v říjnu 1918, byla přijata rozluce o socializaci závodů.¹ V ní byl jasněji vymezen pojem socializace (převod soukromých výrobních prostředků ve vlastnictví kolektivní) a byla zdůvodňována jako cesta k zavedení nového výrobního socialistického řádu.

Vedení Masarykova zahraničního odboje slibovalo ve Washingtonské deklaraci, formulované ještě před 28. říjnem 1918, dalekosáhlé sociální a hospodářské reformy. Také Národní výbor doma, jenž byl ustaven 13. července 1918 a připravoval ještě za války osnovu hospodářského zákona, sliboval, že uhelné doly převezme vláda do správy, ukáže-li se to nutné.

Když válka skončila, vytvořilo dělnictvo v továrnách a na dolech zastupitelstva, která se opírala o důvěru pracujících a vynutila si spolurozhodování při přijímání a propouštění zaměstnanců, spolurozhodování o výši mezd atd. Revolučně vzniklá instituce továrních a šachetních rad, jejíž vzorem byly revoluční ruské rady na závodech, byla nositelem a oporou socializačních požadavků.

Vánoční sjezd sociální demokracie roku 1918 se usnesl pod tlakem revolučního dělnictva na požadavku vyvlastnění velkostatků, dolů a velkých průmyslových podniků.²

Požadavek socializace se ozýval později i z řad československých legionářů v Rusku. Tak v rezoluci příslušníků XX. legionářského transportu roku 1920 byl vytýčen požadavek socializace velkých průmyslových závodů a dolů.

To vše bylo ukazatelem nálady v masách a dokladem neobyčejně silného, v zásadě revolučního tlaku směřujícího k socializaci. Na to navazovala politická rétorika nejen reformistů, ale i v řadách buržoazních stran.

I národní demokracie se svým vůdcem Kramářem nevystupovala otevřeně proti požadavkům dělnictva a vyslovovala se pro socializaci. Mluvčí klubu národně demokratických poslanců prohlásil začátkem roku 1919, že je pro vyvlastnění velkostatků a průmyslových podniků s monopolistickým charakterem.³ Znamé jsou výroky Kramáře: "Jestliže dostane kapitalista méně a o hodně méně, než dostává nyní, nebude to žádné neštěstí."⁴

Také řečník české strany lidové prohlásil: "My křesťanští sociálové jsme demokraté a přesvědčení o nutnosti pokroku ...My nepovažujeme za nedotknutelný a věčný žádný z lidských řádů..."⁵ Rovněž slovenský luďák Juriga mluvil o společenské reformě.⁶

Ferdinand Peroutka doznával: "Koncem roku 1918 zdála se socializace velkých podniků tak blízkou, že potom musilo udivovat vzdáleného pozorovatele, jak nálada ta odplynula, nezanechavši po sobě stopy ve společenském řádu."⁷

Reformisté přišli s heslem socializace "po etapách." Poválečný hospodářský rozvrat považovali za důvod k odložení vyvlastnění kapitalistů - socializace - na neurčitou dobu. Za první etapu socializace pokládali pak zákonnou úpravu zastupitelstev dělníků na závodech a tvrdili, že toto zastupitelstvo znamená závodní konstitucionalismus na rozdíl od dřívějšího absolutismu.

Sjezd pravice sociální demokracie v listopadu 1920 se usnesl na papírové rezoluci požadující socializaci. Ministr Bechyně spatřoval dosavadní ztroskotání socializace v tom, že dělnictvo opustilo pravice sociální demokracii.⁸ Sjezdová rezoluce se zmiňuje především o socializaci těch výrobních odvětví, jejichž suroviny byly v tuzemsku a jejichž výrobky mohl z velké části spotřebovat domácí trh.⁹

Velký vliv na vedení pravice sociální demokracie i strany českých socialistů měl T.G. Masaryk. Své názory na socializaci vysvětlil ve "Světové revoluci",¹⁰ ve svém poselství v Národním shromáždění 28. října 1919,¹¹ v rozhovoru s redaktory "Času" 13. června 1920,¹² v článkách uveřejněných v časopise "Čas" v září 1920¹³ a ve svých projevech v Plzni 17. května 1919¹⁴ a v Příbrami 24. září 1920.¹⁵

Pro tehdejší dobu souhlasil s těmi, kteří považovali socializaci v poválečných letech za nemožnou. Pro budoucnost byl pak pro socializaci po etapách. To je patrné i z jeho projevů k dělníkům v Plzni a v Příbrami: "Bude se socializovat postupně, bude se začínat s tím, co je, jak se říká, zralé!"¹⁶ Při této postupné socializaci bude nutno postupovat podle mezinárodního plánu a dohodnout se o věci mezinárodně.¹⁷ Pro přítomnou dobu doporučoval budovat sociální zákonodárství, které bylo reformistickou sociální politikou.¹⁸ Problém socializace doporučoval rozebírat a studovat.¹⁹

Z řad marxistické levice byly podány v parlamentě v roce 1920 dva iniciativní návrhy týkající se socializace. Šlo o vyvlastnění velkostatkářských mlýnů²⁰ a socializaci zlatodolu v Roudné.²¹ Parcialita a fragmentárnost těchto návrhů ukazuje, že parlamentní klub marxistické levice nevěnoval tak důležité politické otázce - otázce socializace - dostatečnou pozornost.

Návrh marxistické levice na doplnění sociálně demokratického programu je komplexní a uvádí, že socializaci může uskutečnit pouze dělnická třída. Byl stavěn požadavek vyvlastnění bez náhrady.

"Hlavním cílem československé sociálně demokratické strany dělnické v tomto dějinném období jest prosaditi socializaci výroby a směny výrobků. Válkou světovou ocitla se celá soustava výroby soukromokapitalistické v úplném rozvratu, který by znamenal

úplnou zkázu evropské kultury, kdyby nebylo jiných prostředků než těch, které jsou dány onou soustavou. Jedinou záchranou z tohoto rozvratu může být pouze socializace, totiž odstranění výroby soukromokapitalistické a nahrazení její výrobou a hospodářstvím kolektivistickým. Socializaci může uskutečnit pouze třída dělnická, neboť osvobození její může být jenom jejím vlastním cílem. V souhlasu s právním vědomím všeho pracujícího lidu vzniklým po zkušenostech války nemůže být socializace založena na zásadách odškodnění. Ze stejných důvodů také veškeré nároky, plynoucí z válečných a jiných půjček kapitalistického státu, pozbyly své oprávněnosti a jsou splnitelné tím méně, že není prostředků, z nichž by mohly být uhrazeny. Pouze nároky do jistého minima, dále nároky veřejných institucí mohou být převzaty a uznány mocí státní.²²

A. Zápotocký v časopise "Akademie" zabýval se tehdy otázkou dělnických rad a uvedl v této souvislosti: "Vyvlastnění půdy, dolů, průmyslových závodů, zkrátka zrušení soukromokapitalistického vlastnictví výrobních prostředků a jich socializace, to jsou věci, o které jde a které odborová organizace sama o sobě při nejlepší vůli dělnictva přinést nemůže.

Větší moci se širší, mnohostranější kompetencí jest tu třeba a tu přicházíme k jádru věci: dělnické rady.

Dělnické rady, volené všeobecným, svobodným masovým hlasováním těch, kteří skutečně pracují, dělnické rady, budující proti stávajícímu, zkostnatělému byrokratickému aparátu starého, nedemokratického měšťáckého státu nové útvary správní, opírající se o vůli těch, kteří nejvíce spolupracovali na provedení naší revoluce, o vůli dělníků, vojáků a zemědělců atd. Dělnické rady, rozvracející organizovanou, plánovitou akci mas stávající kapitalistický pořádek, ničící přežilý a přece znovu k životu kříšený policejní režim, smetající neohebnou buržoazní státní mašinerii a tvořící vlastní silou a tvůrčí iniciativou výkonnou mocí výkonných tribunálů novou socialistickou společnost.²³

Ještě před založením Komunistické strany zaujala jasné stanovisko k otázce socializace kladenská Svoboda. Vyvracela tvrzení reformistů, že socializace je účast dělnictva na čistém zisku podniku nebo jen zestátnění uhelné těžby. Cílem je vyvlastnění výrobních prostředků bez náhrady, jehož předpokladem je dobytí politické moci proletariátem.²⁴

Začátkem roku 1921 otiskla kladenská "Svoboda" návrh zákona o socializaci.²⁵ V návrhu se prohlašuje, že Československá republika je republikou socialistickou, jejímž hlavním úkolem je znemožnit každé vykořisťování člověka člověkem a odstranit všechny třídní rozdíly.

Dále jsou v zákonu vytčeny zásady, podle nichž má být provedena socializace. Hranice zespolečenštění nejsou určeny. Hovoří se o vyvlastnění všeho velkého majetku výrobních prostředků. Na příklad se uvádějí vedle orné půdy velkostatků, lesů, dolů, hutí a bank i velké obytné domy a všechny jiné podniky průmyslové a zemědělské. Velký důraz se klade na plánovité vedení hospodářství, řízeného z jediného ústředí.

Návrh neuznává bezpracné příjmy, plynoucí z majetku a razí zásadu rozdělení výrobků podle výkonu a schopností. Povinnost pracovat je uložena všem schopným mužům a ženám. Každý pracující člověk má nárok na určité minimum životní úrovně a každý má povinnost přispěti určitým minimem svou prací.

Nejvyšším výkonným socializačním orgánem měla být Nejvyšší socializační hospodářská rada, která měla být výkonným orgánem pravidelných sjezdů okresních a

župních rad v republice. Také nesocializované podniky (průmyslové i zemědělské) měly být vázány směrnicemi Nejvyšší socializační hospodářské rady.

V tomto návrhu jsou již obsaženy požadavky, které uskutečnil lidově demokratický stát znárodnovacími zákony a dekrety první a druhé etapy.

Požadavky socializační nesené lidovými masami přinutily vlády předmnichovské republiky k socializačním slibům. Učinila tak vláda Kramářova, obě vlády Tusarovy a i úřednická vláda Černého.

Kromě toho byl tu i věčný zájem kapitalistických kruhů. Při špatném technickém vybavení dolů následkem plenivého dobývání ve válečných letech rentabilita dolů poklesla. Doly vyžadovaly nákladných investic. Tak určitá forma státního kapitalismu stala se pro kapitalisty přijatelnou, zvláště byla-li by jim zajištěna náležitá náhrada.²⁶ Jakmile se však uhelná těžba v době přechodné stabilizace zvýšila, bylo po ochotě kapitalistů doly postát-nit.

V prohlášení Kramářovy vlády z 9. ledna 1919 byla myšlenka socializace věnována krátká zmínka: "Pro toto podnikání a všechnu výrobu jest nejdůležitějším uhlí. Proto jest vláda přesvědčena, že uhlí nemůže zůstat ve volné dispozici soukromníků a jest odhodlána za součinnosti slavného Národního shromáždění zjednatí státu plné ovládnutí tohoto prostředku výrobního."²⁷

Vládní prohlášení první Tusarovy vlády, která nastoupila po vítězných obecních volbách pro sociální demokracii v květnu 1919 je, pokud jde o socializaci, neobyčejně chudé a Tusarova vláda se nedostala přes rámec prohlášení vlády Kramářovy.²⁸

Prohlášení druhé Tusarovy vlády z 1. června 1920 je zdánlivě radikálnější než jeho první vlády: "Je nutno započítí s novou érou i ve výrobním řádu průmyslovém. Předválečné poměry jsou neudržitelné. Výrobní organizace musí býti přizpůsobeny požadavkům pracujícího lidu. Socialismus udává zde nové dráhy vývojové, jež nejsou již utopiemi, nýbrž musí být realizovány. Domníváme se, že nadešel čas, kdy jest učiniti počátek, kdy přikročení k socializaci těžby uhelné a rudné stalo se aktuální a rovněž státní hospodářství uhlím. "Následují však výhrady: "Musíme mít ovšem při všech reformách na mysli nerušený chod výroby v přechodné době a jistě i celkový stav našeho národního hospodářství."²⁹

Dokonce ještě úřednická vláda Černého na podzim roku 1920 pokračovala v socializačních slibech; boj o charakter republiky se blížil svému vyvrcholení.³⁰

Všechny tyto vládní sliby zůstaly na papíře. Žádná z vlád předmnichovské republiky se neusnesla ani na jediném socializačním návrhu.

Nicméně v parlamentě se objevila řada iniciativních návrhů, převážně pravicových sociálních demokratů a českých socialistů. Jejich navrhovatelé za své návrhy na parlamentním fóru ani valně nebojovali. Tak návrhy zapadly a uzákoněny nebyly.

Za "socializaci" se vyhlášovala i účast zaměstnanců na čistém zisku. Takovými byly dva návrhy poslanců českých socialistů Laubeho a Tučného, první z roku 1919 a druhý z roku 1920.³¹

Reformistický družstevní socialismus se ozývá v návrhu o říšské uhelně, jenž byl vypracován sociálními demokraty na jaře roku 1920.³²

Roku 1920 podal Modráček návrh na zřízení společnosti s dělnickým podílnictvím, tzv. dělnického akcionariátu.³³ Návrh zapadl, neboť byl pro kapitalisty nepotřebným a pro dělníky málo působivým.

V roce 1920 byly podány dva další návrhy, které sice směřovaly ke změně vlastnictví podniků, avšak jen v omezeném rozsahu. Byl to návrh Vrbenského, tehdy ještě českého socialisty, na postátnění uhelné těžby³⁴ a sociálně demokratický návrh o provozování a rozdělování uhelné těžby.³⁵

Návrh německých sociálních demokratů byl z roku 1921.³⁶ Německá sociální demokracie byla tehdy v opozici a nebyla vázána koaličními ohledy. Její návrh byl dalekosáhlý, nicméně byl jen rámcový. Počítal s vyvlastněním z důvodů veřejného blaha (§ 365 všeob. obč. zák.) vhodných hospodářských podniků ve prospěch obecně užitečných ústavů a společností veřejného práva. Připouštěl též vyvlastnění ve prospěch státu, zemí, žup, okresů a obcí. Řešení obtížných otázek se zákon vyhnul tím, že odkázal na další zákony, které měly být teprve vydány. Tak významné otázky, jako např. náhrada za vyvlastnění, účast zaměstnanců na správě podniků, měly být upraveny zvláštními zákony. Ani tato osnova nebyla uzákoněna.³⁷

Za první krok k socializaci byla reformisty vydávána zákonná úprava závodního zastupitelstva zaměstnanců.

Osnova zákona o závodních a revírních radách při hornictví a osnova zákona o hornických rozhodčích soudech byly projednávány v plénu tzv. Revolučního Národního shromáždění již v prosinci roku 1919. Tehdejší ministr veřejných prací sociální demokrat Hampl je označil pouze za etapu v nezadržitelném vývoji sociálních reforem.³⁸ Parlamentní zpravodaj, sociální demokrat Brožík se ještě v prosinci roku 1919 vyjádřil dosti otevřeně, že osnovy jsou příliš krotké a socializačními zákony nejsou. V únoru 1920 při novém projednávání osnov v parlamentě (tehdy byl projednáván další zákon o účasti horníků na čistém zisku, který charakter osnov nezměnil), se vyslovil v tom smyslu, že osnovy "tvoří organický celek a jsou první etapou v soustavném postupu socializace báňské těžby."³⁹

Celý tento komplex právních předpisů měl strukturální nedostatky (úzký rozsah, nekontrolovatelnost předkládaných bilancí správ závodů, omezená působnost závodních rad atd.), takže nebylo možno hovořit o socializačním opatření.

Dokonce i všeobecný zákon o závodním zastupitelstvu (zákona o závodních výborech č. 330/1921 Sb.), jenž byl již ústupem vůči zájmům kapitalistických podnikatelů ve srovnání se zmíněným komplexem zákonů (č. 143, 144 a 145/1920 Sb), byl opět vydáván za jakýsi "první krok k socializaci."

Je třeba dodat, že v době velké hospodářské krize a nespokojenosti dělnictva, vynořilo se opět heslo "socializace." Začali o ní tehdy hovořit vládní socialisté zřejmě s nepříliš vážnými úmysly.⁴⁰ Pro tehdejší situaci bylo příznačné, že heslo samo v této době nebylo mezi dělnictvem valně přitažlivé a bylo v dělnické veřejnosti přijato velmi chladně. Vždyť tehdy "socializace", tj. postátnění toho kterého dolu, nemohla způsobit nějaký politickomocenský přesun ve státě, o jehož charakteristice třídně politické bylo rozhodnuto začátkem dvacátých let. Kromě toho severočeští horníci měli nevalné mínění o mzdové politice možných státních dolů. Z toho vyplynulo odmítnutí požadavku A. Zápotockým, jenž byl předsedou Rudých odborů.⁴¹

Z této historické retrospektivy plyne závěr, že zákonodárství předmnichovské republiky nevytvořilo právní základnu ani rámcovou, pro "socializaci" výrobních prostředků, jak byl tehdy označován požadavek znárodnění. Nebyla znárodněna ani jediná továrna, ani jediný důl a ani jediná banka. Úprava závodního zastoupení zaměst-

nanců, ať již to byly závodní rady v hornictví v roce 1920 anebo všeobecné závodní výbory z roku 1921, neměla se socializací - znárodněním nic společného již proto, že měla strukturální nedostatky.

Znárodnění před Únorem a po Únoru

Druhé kolo zápasu o vyvlastnění a zespolečnění výrobních prostředků - tentokrát bylo běžně nazýváno znárodněním - začalo po porážce hitlerovského Německa a po osvobození Československa. První fáze boje o znárodnění spadá ještě do předúnorového období.

Počátečním krokem na této cestě, jakousi přehrou znárodnění, bylo zřizování národních správ, k němuž došlo bezprostředně po osvobození, již v revolučních květnových dnech roku 1945. Národní správy představovaly velmi významný socialistický prvek národní a demokratické revoluce, protože znamenaly průlom do kapitalistického panství nad výrobními prostředky.

Národní správy byly dosazovány v závodech a bankách, které patřily Němcům, Maďarům a domácím kolaborantům. Dosazovaly je národní výbory ve spolupráci se závodními radami, zprvu revoluční cestou, v zápětí však již na novém legálním základě (dekret č. 5/1945 Sb.).

Národní správy neznamenal ještě zásah do kapitalistického vlastnictví. Jejich význam spočíval v tom, že dělnická třída jejich prostřednictvím, za pomoci národních výborů, závodních rad a odborových skupin, ovládla větší závody a učila se je řídit. Velkým úkolem bylo zajistit operativní řízení a účinné vedení v podnicích, které se dostaly do národní správy.

O tom mluvil již Košícký vládní program: "V podnicích, které budou vzaty pod národní správu, dosadit schopné a iniciativní technické a obchodní vedení, které by zajistilo úspěšný provoz podniků pod všeobecným vedením státních a hospodářských orgánů."⁴²

Velké rozšíření národních správ ocenil Kl. Gottwald, když hodnotil v červnu 1945 výsledky vlády Národní fronty.⁴³ Koncem srpna 1945 řídily národní správy výrobu již v 9.045 závodech s 923.486 zaměstnanci.⁴⁴ To je svědectvím velkého průlomu do kapitalistického panství nad výrobními prostředky.

Významným činitelem při zřizování i při provozu národních správ bylo Revoluční odborové hnutí. Ústřední rada odborů byla organizátorem zastupitelských orgánů pracujících na závodech - závodních rad. Již 13. května 1945 vydala Ústřední rada odborů směrnice pro vytváření revolučních závodních rad. Směrnice vytyčovaly kontrolní úkoly závodních rad ve výrobě i správě podniku, závodu, ústavu a úřadu a uložily závodním výborům zastupovat hospodářské, sociální a kulturní zájmy pracujících a dozírat na dodržování předpisů o ochraně práce.⁴⁵

Závodní rady se staly důležitými orgány při provozu podniků, ve kterých byla zřízena národní správa. Mobilizovaly a organizovaly tvůrčí aktivitu pracujících a umožňovaly tak, aby závody pod národní správou se staly školou odborových funkcionářů i všech pracujících.

Hospodářská a politická činnost závodních rad a to zejména v závodech s národní správou byla předmětem útoků předúnorové pravice. Svědčí o tom i polemika odborových funkcionářů i projevy předsedy Ústřední rady odborů A. Zápotockého.⁴⁶

Ustavení závodních rad a jejich účast při činnosti národních správ podniků byla přípravou odborového hnutí na jeho boj za požadavky znárodnění. Současně s tímto bojem postupovala konsolidace Revolučního odborového hnutí. Na této cestě bylo významné zasedání pléna Ústřední rady odborů 7. června 1945. Ve vedoucích orgánech odborů dosáhli tehdy silného zastoupení komunističtí odboráři. Plénum dalo směrnice pro další organizační výstavbu Revolučního odborového hnutí. Odbory měly být budovány jako samostatná organizace a byl zamítnut požadavek paritního zastoupení podle politického klíče, které žádali exponenti reakce. Předseda ÚRO A. Zápotocký zamítl, aby politické organizace zakládané tehdy na závodech také nekomunistickými stranami, vytvářely jakési koordinační výbory, které by byly oprávněny sestavovat kandidátky odborových orgánů.⁴⁷

V letních měsících prováděly odbory nábor členstva, neboť bez organizované členské základny činnost jediných orgánů odborů na závodech, závodních rad, neměla by dostatečnou organizační oporu.

13. června 1945 vydala Ústřední rada odborů výzvu k budování odborových organizací. Ve výzvě se uvádělo, že kolaborantské odborové rady NOÚZ a ÚVZ jsou zrušeny a že je nyní třeba vybudovat nové odborové organizace na zásadě dobrovolnosti. V každém závodě měla být utvořena jednotná odborová organizace a na členské schůzi měl být volen výbor této organizace.

Spolu s budováním masové základny odborového hnutí vstoupilo Revoluční odborové hnutí do rozhodujícího kola zápasu o znárodnění. V červenci 1945 prohlásil předseda Ústřední rady odborů A. Zápotocký, že bez znárodnění hlavního průmyslu nepřinutí již nikdo dělníky pracovat.⁴⁸ Plenární zasedání Ústřední rady odborů 17. srpna 1945 se postavilo jednoznačně za znárodnovací program.

Boj za znárodnění se dostal do vrcholné fáze koncem srpna 1945; 23. srpna se sešla konference zástupců národních rad, která se usnesla na požadavku okamžitého znárodnění klíčového průmyslu a velkých závodů.

Také odkládací manévry exponentů buržoazie ve vládě v podzimních měsících se zásluhou aktivity jednotného odborového hnutí, které postupovalo v této otázce v jednotě s Komunistickou stranou, nezdařilo. Tlak pracujících na vládu tehdy zesílil. Komunistická strana i odbory organizovaly velké manifestace žádající bezodkladné vydání znárodnovacích dekretů. Ty nakonec prezident 24. října 1945 podepsal a tím první kolo rozhodujícího zápasu skončilo pro dělnickou třídu vítězně.

Znárodnovací dekrety (č. 100, 101, 102 a 103/1945 Sb.) znamenaly obrovský průlom do vlastnických poměrů kapitalistů. Z jejich rukou bylo převzato 100 % báňského a horního průmyslu, 99 % energetického průmyslu, 77 % chemického průmyslu a 73 % kovoprůmyslu. Ve znárodněných průmyslových podnicích pracovalo 62 % všech zaměstnanců v průmyslu.

Znárodnovací dekrety obsahovaly celou řadu předpisů upravujících organizaci a řízení národních podniků, které byly doplněny statutem národních podniků průmyslových (vl. nař. č. 6/1946 Sb.) a statutem národních podniků potravinářských (vl. nař. č. 77/1946 Sb.).

Souhrně lze předúnorovou organizační soustavu národních podniků označit jako systém trojčlankový. Vrcholným řídicím orgánem bylo ministerstvo (průmyslu nebo výživy), druhý stupeň představovaly ústřední, na Slovensku oblastní orgány, a nejnižším stupněm byly samy národní podniky. U bank, jež měly též postavení národních podniků, byla situace poněkud odlišná. K jednotnému vedení společných věcí bank měla vláda zřídit na návrh ministerstva financí Ústřední správu bank. Za účelem jednotného vedení soukromého pojišťovnictví měla být zřízena Pojišťovací rada.

V souvislosti s prvním cyklem znárodnění byla řešena otázka plánování a financování národních podniků. Hospodářská rada byla ustavena již v srpnu 1945 (dekret č. 63/1945 Sb.). Svoji činnost vykonávala prostřednictvím generálního sekretariátu (vl. nař. č. 144/1945 Sb) a jejím orgánem byl Státní úřad plánovací (vl. nař. č. 145/1945 Sb.). Byl zřízen fond znárodněného hospodářství (dekret č. 100/1945 Sb., později vl. nař. č. 45/1946 Sb), jemuž byla svěřena kromě náhradové služby (výplata odškodnění bývalým majitelům znárodněných podniků) i tzv. služba finanční, tj. na jedné straně soustřeďování podnikové akumulace a na druhé straně uvolňování prostředků k financování národních podniků.

Současně se znárodnovacími dekrety první etapy bylo upraveno právní postavení odborových organizací a závodních rad (dekret č. 104/1945 Sb.) a jejich úkoly v oblasti výroby. Činnost závodních rad na tomto úseku představovala demokratický prvek při organizační výstavbě národních podniků. Závodní a podnikové rady nepřijímaly sice odpovědnost za řízení závodů, které příslušelo výlučně správě závodů, nicméně však závodním podnikovým radám byla přiznána dalekosáhlá pravomoc poradní a dozorčí. Bylo tomu tak proto, že závodní zastupitelstva spolu s jednotnou odborovou organizací, byly orgány soustřeďující a organizující tvůrčí aktivitu na závodech, která byla základním předpokladem úspěšného budování socialismu.

Závodním radám bylo přiznáno právo dohlížet, zda hospodářská činnost závodu je vykonávána v souladu s obecným hospodářským zájmem a podle ustanovení vydaných o hospodaření. Dále měly závodní rady právo dohlížet, zda hospodářská činnost závodu je vykonávána tak, aby při zachování zřetelů obecného prospěchu hospodářského a platných předpisů o hospodaření, byly spravedlivě uspokojovány hospodářské, sociální, zdravotní a kulturní zájmy zaměstnanců závodu. Aby závodní rady mohly vykonávat tento dohled na hospodářskou činnost závodu, příslušelo jim:

- a) účastnit se příprav obchodního a výrobního plánu, jeho rozvrhu a provádění,
- b) dohlížet na provádění obchodního a výrobního plánu, včetně investičního programu,
- c) dohlížet na provoz a správu po stránce technické, správní a hospodářské (§ 25, odst.1).

Závodním radám bylo přiznáno i právo účastnit se správy závodu a návrhy a radou za tím účelem, aby bylo dosaženo k obecnému prospěchu co největší hospodárnosti a výkonu. Závodní rady mohly přitom navrhnout správě závodu opatření ke zvýšení hospodárnosti a výkonu, zejména pokud jde o zdokonalení provozu, technického zařízení závodu a zařízení bezpečnostních a zdravotních (§ 20, č. 4).

Aby mohly závodní rady pečovat o pracovní a mzdové otázky zaměstnanců a podílet se na čistém zisku, byla správa podniku povinna:

a) sdělovat závodní radě vyžádaná vysvětlení, podávat na schůzích závodní rady správy o hospodářském, obchodním, výrobním a technickém stavu závodu, o jeho výkonnosti a záměrech pro další dobu,

b) dát nahlédnout zmocněnému členu závodní rady do obchodních knih a jiných písemností, týkajících se závodu, podat k nim potřebná vysvětlení a poskytnout mu možnost, aby si pořídil výpisy,

c) předložit závodní radě opis účetní uzávěrky za předešlý obchodní rok a to účet rozvážný a účet ztrát a zisku (§ 27, odst. 1).

To byla dalekosáhlá oprávnění, která vytvářela ze závodních rad účinné orgány mobilizující a organizující aktivitu pracujících a stimulujících jejich zájem rozvíjením zásady hmotné zainteresovanosti (podíl na čistém zisku).

Budování odborů, které bylo v první etapě revoluce spjato s bojem o znárodnění, vyústilo ve vybudování legální základny odborového hnutí. Stalo se tak v roce 1946 (zákon č. 144/1946 Sb.).

Proces, jenž byl zahájen znárodnovacími dekrety v říjnu 1945, byl narušován v předúnorovém období ustavičnými útoky předúnorové reakce at' již přímými či nepřímými. Jejich obrazem je publicistika této doby.

Nepřímým útokem proti znárodnění bylo již samo zdůrazňování právní jistoty, která prý v lidově demokratickém státě chybí a ta je základem "podnikatelské činnosti." Dekret o znárodnění prý daleko překročil Košický vládní program.⁴⁹ Český národ neměl nikdy dost kvalifikovaných hospodářských odborníků a po odsunu Němců vznikla ještě vyšší potřeba a proto jejich počet nelze ještě dále snižovat očištěm.⁵⁰

Docházelo k útokům proti plánování, které prý může vést k "totalitě."⁵¹ Byly citovány s uspokojením názory zpátečnických anglických ekonomů, podle nichž plánování by znamenalo zánik demokracie.⁵²

Proti myšlence plánování bylo argumentováno nejen tím, že omezuje a vylučuje soukromou iniciativu, která je prý hybnou pákou hospodářského rozvoje, ale byly uváděny i líbivější důvody, bližší spotřebiteli. Plánováním je prý omezována svoboda spotřebitele.⁵³ Po volbách se prý může vytvořit nová většina, která zvrátí dosavadní vládní politiku a z toho důvodu není radno dlouhodobě plánovat.⁵⁴ Hospodářský plán má být pouze rámcový.⁵⁵

Jakmile roku 1946 (zákon č. 192/1946 Sb.) byla zahájena první dvouletka, projevila se snaha zdiskreditovat hospodaření národních podniků v klíčovém průmyslu. Reakce přitom využívala nedostatků plánovací techniky a statistické evidence, aby otrásla důvěrou v mechanismus plánování.⁵⁶

Kromě útoků na hospodářské plánování pokračovaly během dvouletky útoky reakce na samo znárodnění.⁵⁷ Bylo poukazováno na to, že znárodnění předročilo rámec Košického vládního programu. Buržoazie očekávala, že dojde ke sporům v otázce náhrady za znárodněné podniky (argument: "Co tomu řekne cizina?").⁵⁸

Bylo popíráno, že znárodnění znamená socialismus (prý státní kapitalismus!)⁵⁹. Ruský průmysl měl prý v době znárodnění jinou strukturu než průmysl československý a proto prý nelze napodobovat sovětský vzor.⁶⁰

Reakce se snažila, aby podniky, jichž se týkal dekret o konfiskaci nepřátelského majetku, byly převedeny do soukromých rukou. Mluvčí buržoazie se vyslovovali rozhodně proti tzv. afilaci malých a středních podniků k podnikům znárodněným.⁶¹

Jakmile se otevřela parlamentní tribuna a v říjnu 1945 se sešlo Prozatímní národní shromáždění, docházelo k projevům představitelů pravicových stran, které byly zaměřeny proti znárodnění. Projevy slovenských demokratů v parlamentě byly přitom smělejší než projevy české reakce. Tak např. poslanec Ducháček (lidová demokracie) se omezil na pouhou poznámku, že praxe teprve ukáže, zda se nezašlo v otázce znárodnění příliš daleko.⁶² Lettrich (slovenský demokrat) naproti tomu ve svém projevu zdůrazňoval, že dílo znárodnění překračuje rámec Košického vládního programu. Nedůvěra ke znárodnění vyplývá z jeho slov, že nezdaří-li se dílo znárodnění, utrpíme nepoměrně větší ztrátu, než kdybychom byli bývali zdrženlivější a opatrnější. Pozoruhodné je, že tento představitel slovenské demokratické strany zdůrazňoval již tehdy zcela veřejně, že jeho strana při přípravných jednáních o znárodnění žádala jako výhodnější formu "združstevnění" podnikání, kde by majorita kapitálové účasti byla v rukou státu. (Šlo tu patrně o návrh smíšených podniků v kapitalistickém pojetí, jak později navrhoval národně socialistický ekonom Hejda.) Soukromý zájem a soukromá iniciativa musí prý být zachována ve státních podnicích. Přímo jako hrozba zněla jeho zmínka o tom, že některé dekrety o znárodnění nemohla Slovenská národní rada přezkoumat a zaujmout k nim stanovisko. Proto si prý demokratická strana vyhradila právo učinit je předmětem nového jednání v Národní frontě a potom je uskutečnit v takovém rozsahu a v takové formě, jak to budou vyžadovat hospodářské zájmy Slovenska.⁶³

Představitel národních socialistů Drtina se sice zmiňoval, že znárodnění je splněním jednoho ze starých požadavků strany, ale ihned vzápětí uváděl, že se mělo postupovat po etapách a po jednotlivých oborech výroby. Za požadavek své strany vyhlašoval podporu soukromého podnikání.⁶⁴

Celkem lze říci, že první projevy představitelů předúnorové reakce s parlamentní tribuny v říjnu 1945, přes různé řečnické příkrasy, které měly jejich skutečné stanovisko spíše zastřít než objasnit, ukazují odpor buržoazie k dílu znárodnění. Nejotevřeněji vystupovali při tom slovenští demokraté.

V podobném duchu byly nesený parlamentní projevy představitelů stran pravice z konce roku 1945. Na jedné straně nechybělo formální ujišťování o souhlasu se znárodněním, např. projev Zenklův o tom, že kapitalismus je překonán⁶⁵ a na druhé straně útoky na znárodnění (požadavek apolitičnosti odborníků atd.).⁶⁶

Jasnější námitky proti znárodnění tehdy vyslovovali představitelé slovenské demokratické strany. Tak např. Fedor Hodža se vyslovil proti úplnému znárodnění naráz a v tak širokém rozsahu, a proti překročení Košického vládního programu.⁶⁷

Požadavkem zachování kádrů a politických odborníků si chtěla buržoazie zachovat klíčové pozice ve vedení znárodněného průmyslu. V příhodné chvíli měl být proveden zvrát cestou kapitalizace národních podniků, což by otevřelo dveře i zahraničnímu kapitálu.⁶⁸

Na podzim roku 1946 zesílil tlak reakce v parlamentě. Národní socialisté se vyslovili proti spojování malých a středních konfiskátů, které umožňovalo jejich znárodnění. Znárodnění je prý skončeno a znárodněný průmysl nelze prý zvětšovat afilací malých a středních konfiskátů.⁶⁹

Koncem roku 1946 vyhlásil v parlamentě konec znárodnění ústřední tajemník národně socialistické strany Krajina. Jeho strana prý odmítá další rozšiřování znárodnění, ať již cestou legislativní nebo administrativní. Za hlavní argument sloužil tehdy

národním socialistům opět požadavek právní jistoty, který měl sloužit k zbrzdění znárodnovacího procesu.⁷⁰

Při diskusi k situační zprávě o znárodněném průmyslu, kterou přednesl v parlamentě v říjnu 1947 tehdejší ministr průmyslu Laušman, vystoupili národní socialisté a lidovci s kritikou znárodněného průmyslu. Vyslovili se proti všem tendencím směřujícím k dalšímu jeho rozšíření, srovnávali rentabilitu znárodněného průmyslu se soukromokapitalistickým a vyslovovali se pro "rámcové" plánování.⁷¹

Snahy reakce umožnit v budoucnu omezení a zúžení již provedeného znárodnění projevily se velmi jasně při přípravě nové ústavy. Vedení národně socialistické, lidovecké a demokratické strany slovenské přišla s požadavkem, aby ústava umožnila jak rozšíření znárodnění, tak i jeho omezení a o to pravicovým stranám šlo.

Kromě snah omezit a zbrzdit znárodnovací proces přicházely pravicové strany často s velmi tendenční kritikou národních podniků s úmyslem je zdiskreditovat. Znárodněnému průmyslu byla vytýkána nerentabilita a nedostatky organizační. Přitom pasivita národních podniků byla záměrně zveličována. Při srovnávání rentability soukromokapitalistického průmyslu s průmyslem znárodněným, bylo používáno zkreslených statistik a byla záměrně opomíjena specifická situace národních podniků, ve které se ocitly po skončení války.⁷²

Plán reakce zvrátit znárodnovací proces zmařilo vystoupení dělnické třídy v únoru 1948. Strategický plán předúnorové pravice přivést znárodnění ke stagnaci a ve vhodném okamžiku zvrátit jeho vývoj,⁷³ byl zmařen.

Pokračovalo další kolo znárodnění. Zákonem č. 114/1948 Sb. byly znárodněny některé průmyslové podniky bez ohledu na počet zaměstnanců, jiné pak, jestliže zaměstnávaly 50 zaměstnanců, zákonem č. 115/1948 Sb. byl znárodněn potravinářský průmysl. Zákonem č. 148/1948 Sb. velkoobchod a zákonem č. 119/1948 Sb. zahraniční obchod a mezinárodní zasilatelství. Současně bylo znárodněno stavebnictví (zákon č. 121/1948 Sb.), cestovní kanceláře (zákon č. 122/1948 Sb.), polygrafické podniky, hostinské podniky, ubytovací zařízení a dopravní podniky. Soukromokapitalistická výroba se zmenšila na pouhých 5,1 % veškeré výroby.

To byl závěr boje o znárodnění, který byl základním požadavkem první etapy naší revoluce a v němž bylo dosaženo prvního velkého vítězství v říjnových dnech 1945.

Poznámky

- 1 Rezoluce VI. všeodborového sjezdu Čsl. odborového sdružení, konaného 28., 29. a 30. IX. a 1.X. 1918, protokol str. 93.
- 2 Protokol sjezdu soc. dem. z 27.-30.XII. 1918, str. 209 a 210.
- 3 Z řeči Engliše v NSRČ 10. ledna 1919, Těsn. zpr., sch. 15. str. 364.
- 4 Projev K. Kramáře na sjezdu zemského výboru a delegátů české státoprávní demokracie v Čechách 12.I. 1919, Národní listy z 13.I. 1919.
- 5 Řeč posl. Bezděka v NSRČ 16.XII. 1918, Těsn. zpr., sch. 99, str. 2948.
- 6 Řeč posl. Jurigy v NSRČ 27.XI. 1918, Těsn. zpr., sch. 6, str. 132.
- 7 Peroutka Ferdinand, Budování státu, Praha 1933, str. 335 a 336.
- 8 Protokol sjezdu Československé sociální demokracie z 27.-29.XI. 1920, str. 95 a 96.
- 9 Tamtéž, str. 151.
- 10 Masaryk T.G., Světová revoluce, Praha 1925, str. 539.
- 11 Poselství T.G. Masaryka v NSRČ z 28.X. 1919, Těsn. zpr., sch. 85, str. 2556 a 2557.

- 12 Čas z 13.VI. 1920.
- 13 Články "Sovětské Rusko a naše otázky", Čas z 5.-23.IX. 1920.
- 14 Právo lidu z 18.V. 1919.
- 15 Čas z 25.IX. 1920.
- 16 Čas z 25.IX. 1920.
- 17 Poselství T.G. Masaryka v NSRČ z 28.X. 1919, Těsn. zpr., sch. 85, str. 2559.
- 18 Masaryk T.G., Světová revoluce, Praha 1925, str. 530.
- 19 Poselství T.G. Masaryka v NSRČ z 28.X. 1919, Těsn. zpr., sch. 85, str. 2559.
- 20 Návrh posl. J. Roučka a soudr. na vyvlastnění velkostatkářských mlýnů z 6.XI. 1920, parl. tisk č. 690, projednávání přerušeno 21.III. 1922 podle § 4 jedn. ř. posl. sn.
- 21 Návrh posl. Fr. Toužila a soudr. na socializaci zlatodůlu v Roudné z 16.VI. 1920, parl. tisk č. 123, projednávání přerušeno 21.II. 1922 podle § 4 j. ř. posl. sn.
- 22 Sociální demokrat z 21.I. 1920.
- 23 Zápotocký A., O dělnické rady, Akademie, roč. XXIV/1920, č. 5, str. 236 a 237.
- 24 Svoboda ze 17.III. 1921, článek "K problému socializace".
- 25 Svoboda z 22.I. 1921.
- 26 Srovnaj Vrbenský B., Vývoj otázky znárodnění a socializace dolů, Praha 1922, str. 37 a 39!
- 27 Publikace "Národní shromáždění československé v prvním roce republiky", str. 107 a 108.
- 28 Tamtéž, str. 111 a 114.
- 29 Z vládního prohlášení Tusara v posl. sn. NSRČ z 1.VI. 1920, Těsn. zpr., sch. 2, str. 20.
- 30 Řeč Černého v posl. sn. NSRČ z 26.X. 1920, Těsn. zpr., sch. 14, str. 6.
- 31 Návrh posl. Tučného, Laubeho a soudr., aby byl vydán zákon, jimž zaručuje se zaměstnancům v závodech a podnicích účast na čistém zisku z 20.III. 1919, parl. tisk č. 670 a návrh posl. Tučného, Laubeho a Hrizbyla a spol., aby byl vydán zákon o účasti zaměstnanců na správě a čistém zisku podniků z 26.V. 1920, parl. tisk č. 33. Projednávání ve výborech bylo přerušeno 21.III. 1922 podle § 4 jedn. ř. posl. sn., potom byl návrh obnoven (parl. tisk č. 3910/X) a nakonec zapadl v iniciativním výboru.
- 32 Fleischner Jindřich, Socializační plány na úpravu uhelného hospodářství, Praha 1920, str. 34-38.
- 33 Návrh posl. Modráčka, Hudce, Stejskala a soudr. o společnostech s dělnickým podílnictvím z 4.VI. 1920, parl. tisk č. 20.
- 34 Návrh posl. B. Vrbenského, V. Draxla a spol. na znárodnění dolů a úpravu uhelného hospodářství z 22.X. 1920, parl. tisk č. 649; projednávání ve výborech bylo přerušeno 21.III. 1922 podle § 4 jedn. ř. posl. sn., potom byl návrh obnoven (parl. tisk č. 3910/XIII) a jeho projednávání ve výborech skončilo po uplynutí funkčního období sněmovny.
- 35 Návrh posl. K. Brožíka, R. Tayrle, A. Němce a soudr. o provozování a rozdělování uhelné těžby ze 4.XI. 1920, parl. tisk č. 707; projednávání ve výborech bylo přerušeno podle § 4 jedn. ř. posl. sn. a návrh již obnoven nebyl.
- 36 Návrh posl. Pohla, Schäfra, Dr. Czecha, Dr. Haase a soudr. na socializování hospodářských podniků z 8.II. 1921, parl. tisk č. 1514.
- 37 Projednávání ve výborech bylo přerušeno 21.III. 1922 podle § 4 jedn. ř. posl. sn. a návrh již obnoven nebyl.
- 38 Z řeči ministra Hampla v NSRČ 16.XII. 1919, Těsn. zpr. sch. 99, str. 2958.
- 39 Řeč posl. Brožíka v NSRČ 12.XII. 1919, Těsn. zpr. sch. 98, str. 2933 a 25.II. 1920, Těsn. zpr. sch. 124, str. 3655.
- 40 V parlamentě byl tehdy podán návrh na vyvlastnění dolů (tisk posl. sn. NSRČ, č. 1674).
- 41 Řeč A. Zápotockého v posl. sn. NSRČ 14.IV. 1932, Těsn. zpr. sch. 176, str. 41.
- 42 Program vlády Národní fronty Čechů a Slováků z 5.IV. 1945.
- 43 Gottwald Kl., Spisy XII., Praha 1955, str. 63.
- 44 Tamtéž, str. 62.
- 45 Archiv ÚRO, sign. č. 96/8.
- 46 Zápotocký A., Vyhrát bitvu o výstavbu republiky, Praha 1945, str. 17 a 18, Nová odborová politika, Praha 1949, str. 18 a násl.
- 47 Tamtéž, str. 144.
- 48 Tamtéž, str. 24 a 25.
- 49 Hejda J., Rok 1918-1945, Dnešek č. 1/1946.
- 50 Hejda J., Rok 1918-1945, Dnešek č. 2/1946, Odsun Němců a naše výroba, Dnešek č. 4/1946 a Jak snášet bezpráví, Dnešek č. 7/1946.
- 51 Slezák J., Hospodářské plánování a demokracie, Právník č. 9/1945.
- 52 Obzory č. 16 a 27/1946.
- 53 Doležal K., Jak se dívat na plnění dvouletky, Dnešek č. 30/1947.
- 54 Doležal K., Neujasněné otázky plánování, Dnešek č. 23/1946.

- 55 Hejda J., Cesty mohou být rozličné, Svobodné slovo z 14.X. 1947 a Pružnost a přizpůsobivost v plánování, Svobodné slovo z 8.XI. 1947.
- 56 Doležal K., Jak se dívat na plnění dvouletky, Dnešek č. 30/1947.
- 57 Dolanský J., Tři léta plánování v lidově demokratickém Československu, Praha 1950.
- 58 Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 26, str. 11-16.
- 59 Chudoba B., O hospodářských možnostech společnosti, Obzory č. 24/1947.
- 60 Fafl Z., Znárodnění průmyslu, bank a pojišťoven, Praha 1946, str. 8-10.
- 61 Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 26, str. 9 a Hejda J., Co se stane s průmyslovými konfiskáty, Svobodné slovo z 21.IX. 1946.
- 62 Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 3, str. 29.
- 63 Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 3, str. 35.
- 64 Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 3, str. 45.
- 65 Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 7, str. 16.
- 66 Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 6, str. 4.
- 67 Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 7, str. 25.
- 68 Řeč posl. Vibocha, Těsn. zpr. Prozat. N. S., sch. 9, str. 5.
- 69 Řeč posl. Děda, Těsn. zpr. Úst. N. S., sch. 11, str. 3 a 4.
- 70 Těsn. zpr. Úst. N. S., sch. 25, str. 30.
- 71 Řeč národně socialistického poslance Nedomy, Těsn. zpr. Úst. N. S., sch. 80, str. 9-15 a posl. Janáčka, tamtéž, str. 15-22.
- 72 Těsn. zpr. Úst. N. S., sch. 80, str. 9-22.
- 73 Např. cestou transformace národních podniků v akciové společnosti s akciemi bez hlasovacího práva, jak navrhoval národně socialistický ekonom J. Hejda (Svobodné slovo z 9.XI. 1946).

Die Nationalisierung auf dem Weg zum Sozialismus

Jaroslav Houser

Zusammenfassung

Im Oktober 1945 begrüßten die Werktätigen unseres Staates bei grossen Manifestationen die Erlassung der Dekrete über die Nationalisierung der ersten Etappe.

Die Forderung nach Sozialisierung, wie die Nationalisierung nach dem Ersten Weltkrieg bezeichnet wurde, hatte die Arbeiterklasse in der Republik vor dem Münchener Diktat erhoben. Die Gesetzgebung dieser Republik schuf aber nicht einmal eine rahmenmässige rechtliche Basis für die "Sozialisierung" der Produktionsmittel. Es wurde keine einzige Fabrik, keine einzige Zeche, keine einzige Bank sozialisiert..

Die zweite Runde um die Enteignung und Vergesellschaftlichung der Produktionsmittel begann nach der Befreiung der Tschechoslowakei nach dem Zweiten Weltkrieg. Ihre erste Phase fällt noch in die Zeit vor dem Februar 1948.

Der erste Schritt auf diesem Weg, gewissermassen ein Vorspiel zur Nationalisierung, war die Institution der Nationalverwaltungen. Im Juni 1945 lenkten die Nationalverwaltungen bereits die Produktion in 9 045 Betrieben mit 923 486 Angestellten.

Am Kampf um die im Oktober 1945 erlassenen Nationalisierungsdekrete hatte die Revolutionäre Gewerkschaftsbewegung grossen Anteil, die einheitlich mit der Kommunistischen Partei vorging.

Die Nationalisierungsdekrete (Nr. 100, 101, 102 und 103/1945 Slg.) bedeuteten einen riesigen Einbruch in die Besitzverhältnisse der Kapitalisten. Sie enthielten eine ganze Reihe von Vorschriften über die Regelung der Organisation und Lenkung der Nationalunternehmen und wurden durch das Statut der Industrie-Nationalunternehmen (Reg. Vdg. Nr. 6/1946 Slg.) und das Statut der Lebensmittel-Nationalunternehmen (Reg. Vdg. Nr. 77/1946 Slg.) ergänzt.

Im Zusammenhang mit dem ersten Nationalisierungszyklus wurde die Frage der Planung und Finanzierung der Nationalunternehmen gelöst und die Rechtsstellung der Gewerkschaftsorganisationen und der Betriebsräte in den Unternehmen geregelt.

Der Nationalisierungsprozess wurde in der Zeit vor dem Februar 1948 durch Attacken der damaligen Rechten gestört, die in der damaligen Publizistik und auch in Parlamentsreden verfolgt werden können.

Der Plan der Reaktion, den Nationalisierungsprozess umzukehren, wurde im Februar 1948 vereitelt. Es kam zur zweiten Etappe der Nationalisierung. Die privatkapitalistische Produktion verringerte sich auf bloss 5,1 % der Gesamtproduktion.

Dies war zugleich der Schluss des Kampfes um die Nationalisierung, eines Kampfes, der ein grundlegendes Postulat der ersten Etappe unserer Revolution darstellte und bei dem der erste grosse Sieg bereits in den Oktobertagen des Jahres 1945 errungen wurde.